

שיעור יז

בר מצרא ו"כופין על מידת סדום"

(בבא בתרא יב ע"ב)

פתיחה

- א. בכור ופשוט, יבם ואחיו
- ב. ההוא דזבן ארעא אמצרא דבי נשיה, תרי ארעתא אתרי נגרי, תרתי אחד נגרא
- ג. מידת סדום וכפייה עליה, מידה בינונית, אין זו מידת סדום
- ד. בכור, יבם, ו"כופין על מידת סדום"

פתיחה

הגמרא (יב ע"ב) דנה בחמישה מצבים:

- [א] אמר רב הונא ברי' דרב יהושע: פשיטא, חלק בכור וחלק פשוט - יהבינן ליה אחד מצרא.
- [ב] יבם מאי? אמר אביי: היא היא. מאי טעמא? בכור קרייה רחמנא. רבא אמר: אמר קרא "והיה הבכור" (דברים כה, ו) הוייתו כבכור, ואין חלוקתו כככור.
- [ג] ההוא דזבן ארעא אמצרא דבי נשיה. כי קא פלגו, אמר ליה פליגו לי אמצראי. אמר רבה: כגון זה כופין על מדת סדום.
- מתקיף לה רב יוסף: אמרי ליה אחי מעלינן ליה עלויא כי נכסי דבי בר מריון. והלכתא כרב יוסף.
- [ד] תרי ארעתא אתרי נגרי. אמר רבה: כגון זה כופין על מדת סדום.
- מתקיף לה רב יוסף: זמנין דהאי מדויל והאי לא מדויל. והלכתא כרב יוסף.
- [ה] תרתי אחד נגרא. אמר רב יוסף: כגון זה כופין על מדת סדום.
- מתקיף לה אביי: מצי אמר בעינא דאפיש אריסי. והלכתא כרב יוסף. אפושאי לאו מילתא היא.

שני המצבים הראשונים עוסקים בדינים שכתובים בתורה, ושלוש המצבים האחרונים עוסקים במקרים שנוצרו בעקבות תנאי השטח של הירושה, וההלכות בהם נקבעו בידי חכמים.

א. בכור ופשוט, יבם ואחיו

המקרה הראשון – בכור נוטל שני חלקים בירושה משדה אביו. חלק אחד כמו כל אחד מאחיו, וחלק נוסף בהיותו בכור. יש לתת לו את שני החלקים במצר אחד סמוכים זה לזה. הראשונים נימקו באופן דומה את הדין. רש"י נימק: "שהרי שניהן חלקו הן, והרי הן כחלק אחד". שני החלקים של בכור נחשבים כחלק אחד. ר"י מיגאש פירש: "חלק בכור וחלק פשוט יהינן ליה אחד מצרא. פי' דכיון דזכי ליה רחמנא 'פי שנים' (דברים כא, יז) כחלק אחד דמי". תוספות (ד"ה חלק) ציינו לגמרא (בבא בתרא קכד ע"א): "מדכתיב 'פי שנים' מקיש חלק בכורה לחלק פשוט", ובהמשך נזכר שמהפסוק גם נלמד: "למיתבא ליה אחד מצרא", ודרשות אלו מוסכמות על הכול (רשב"ם שם)¹. לא כל הראשונים הזכירו את דרשת הפסוק, אך נראה שהפירושים מבוססים על המעמד המיוחד שנאמר בתורה בנוגע לבכור. הרא"ש (א, מו) כתב:

ודוקא שהוא עדית או בינונית או זיבורית. אבל יש להן [שלש שדות] בינונית ועדית [וזיבורית] לא אמרינן שיטול הבכור מן העדית בשומא [כנגד] הבינונית שתפול לו מצד אחד כדי שיטול חלקו במקום אחד, אלא יטול חלקו בכל שדה ושדה. דלא עדיף כחו מפשוט, דשני פשוטין חולקים בעדית ובינונית.

יש להתחשב גם באיכות השדות ולחלק את השדות באופן שוויוני מבחינת טיבם. הבכור כאמור יקבל פי שניים, אך מבחינת טיב השדות יקבל באופן שווה לאחיו.

1 הדוגמה בתורה לחלוקת נחלה היא בין בכור לבין אחים נוספים (דברים כא, טו-יז). "פי שנים" מתפרש ככפול שניים. הבכור מקבל שני חלקים בעוד שכל האחים האחרים מקבלים חלק אחד. יוצא שהבכור קיבל "פי שניים" מכל אח אחר. אם נדגים את החלוקה בין שני אחים – בכור ופשוט, אזי יוצא שמהסך הכולל של הנחלה, הבכור יקבל שני שלישים והפשוט יקבל שלישי. "פי שניים" הוא שני שלישים מהסך הכולל. כך מופיע בנבואת הנביא זכריה (יג, ח-ט): "והיה בכל הארץ נאם ה' פי שנים בה יכרתו יגועו והשלשית יותר בה, והבאתי את השלשית באש וצרפתים...". אם נפרש כך את הפסוק בבכור, אזי הציווי הוא לתת לבכור מהירושה שני שלישים, שזה אמנם פי שניים מהפשוט, אבל זה שיעור כמותי שעומד בפני עצמו. כך ניתן להבין את בקשת אלישע מאליהו (מלכים ב, ב, ט): "ואליהו אמר אל אלישע שאל מה אעשה לך בטרם אלקח מעמך ויאמר אלישע ויהי נא פי שנים ברוחך אלי". וכך פירש הרד"ק שם בשם אביו: "ואדוני אבי ז"ל פירש 'פי שנים' שני חלקים שאל שיהיה לו מרוח אליהו, וכן הוא אומר: 'פי שנים בכל אשר ימצא לו' שני חלקי נכסיו. כי הבכור נוטל שני חלקים מן הנכסים, והפשוט נוטל החלק השלישי".

המקרה השני - בתורה נאמר שהיבם "יקום על שם אחיו המת" (דברים כה, ו). יבם שנשא את אשת אחיו שמת, מקבל שני חלקים בנכסי אביו. את חלקו ואת חלק אחיו שמת. אמוראים חלקו בשאלה אם היבם זכאי לקבל את שני החלקים במצר אחד סמוכים זה לזה. אביי אמר: "היא היא!" כשם שבכור זכאי לקבל את שני החלקים במצר אחד, כך זכותו של היבם לקבל את חלקו וחלק אחיו במקום אחד. הטעם הוא שהיבם נקרא בתורה "בכור", שהרי בפרשת ייבום נאמר על היבם "והיה הבכור" (דברים כה, ו). רבא חלק ולפיו אין דינו של יבם כבכור. הטעם הוא שנאמר בפסוק: "והיה הבכור", ומהלשון "והיה" יש ללמוד ש'הוייתו' כבכור - היבם דומה לבכור רק ב'הוייתו', רק בכך שבפועל הוא יורש כמו בכור ונוטל שני חלקים כבכור, אך אין חלוקתו כבכור לגבי דיני החלוקה האחרים, כמו זה שאינו יכול לכפות את אחיו לתת לו את שני החלקים במצר אחד. מה המחלוקת בין אביי לרבא? רש"י (ד"ה יבם מאי) הסביר את ההתלבטות כך:

יבם מאי - המייבם את אשת אחיו דקם תחתיו לנחלה ונוטל שני חלקים. מאי מי מצו אמרי ליה הואיל ומכח אחרינא קאתי לא יהבי להו ניהליה אחד מצרא זו אצל זו אי לאו מעליתא גבן בדמי.

האחים האחרים טוענים שהחלק הנוסף בא לו מכוח אחר - מכוח האח שמת, ולכן בשונה מבכור אין לראות את שני החלקים כחלק אחד, אלא אלו שני חלקים שמקורם שונה. נראה להסביר שנקודת המחלוקת היא מעמדו של היבם, מול מי עומד היבם בעת חלוקת הירושה: מול האחים או מול האח שמת. רבא פירש שאמנם הוא דומה לבכור שמקבל שני חלקים, אך אין הוא כבכור מפני ששני החלקים שלו באים ממקורות שונים - שלו ושל האח שמת. כביכול יש לראות אותו כאילו הוא עומד פעמיים עם אחיו בעת החלוקה, פעם בשביל עצמו ופעם בשביל האח שמת. אביי רואה את הדברים אחרת. הן אמת שהוא מקבל חלק נוסף מכוח האח שמת, אך היבם זוכה לכך כי הוא נכנס במקום האח כלפי האב שמת. וההסתכלות היא כאילו האב הוא שנותן לו שני חלקים כאחד, כמו בכור שהתורה זיכתה לו שני חלקים מירושת האב. כאמור לעיל, עד כאן אלו מצבים ששורשם בדיני התורה - בכור שנוטל שני חלקים, ויבם שנוטל את חלקו ואת חלק אחיו המת.

ב. ההוא דזבן ארעא אמצרא דבי נשיה, תרי ארעתא אתרי נגרי, תרתי אחד נגרא

שלושת המקרים האחרונים עוסקים במצבים שנוצרו בידי בני אדם.

המקרה השלישי - אדם קנה קרקע בגבול שדה אביו. כשהאב מת, באו היורשים לחלק ביניהם את שדה אביהם. האב שקנה ליד השדה של האב ביקש מאחיו לקבל את חלקו בשדה האב צמוד לשדה שלו, וכך יוכל להגדיל את שדהו. לדברי רבה, במקרה כזה אותו האב נהנה מכך שיקבל את אותו החלק בשדה, ואילו אחיו אינם מפסידים מכך, מאחר שמבחינתם אין הבדל בין שדה זה לשדה אחרת, ועל כן "כופין על מידת סדום". לפי רב יוסף, כיון שהאחים יכולים לטעון ששדה זה של האב טובה יותר, כמו נכסי בר מריון שהיה עשיר והיו לו קרקעות טובות, ממילא הם נחסרים כשהם יוותרו לו על שדה זו. ההלכה כרב יוסף, ולא ניתן לכפות את האחים.

המקרה הרביעי - אביהם של ראובן ושמעון הניח להם שתי קרקעות בירושה ולכל אחת מהשדות היה צמוד מקור מים שממנו ניתן להשקות את השדה. אחת מאותן שדות הייתה צמודה לשדה שהייתה שייכת לראובן, וראובן ביקש לקבל את חלקו בירושה באותה שדה הסמוכה לשדהו. לדברי רבה, במקרה זה ראובן יכול ליהנות מכך שיקבל את השדה הסמוכה לשדהו, ושמעון לא יפסיד אם ייתן לו את אותה שדה, ועל כן כופים את שמעון "על מידת סדום", ועליו לתת לראובן את אותה שדה. לפי רב יוסף, אין זו "מידת סדום" ואין כופים עליה, מאחר ששמעון יכול לטעון שלפעמים אותו מקור מים הסמוך לשדהו מתייבש, ואילו מקור המים שצמוד לשדה ראובן אינו מתייבש. לכן הוא אינו רוצה לתת לו את השדה שהוא מבקש, אלא רצונו לחלוק את שתי השדות, באופן שכל אחד מהם ייטול חצי שדה, ואף אם יתייבש מקור מים אחד עדיין תהיה ברשות כל אחד מהם מחצית מהשדה האחרת. ההלכה כרב יוסף במקרה זה.

המקרה החמישי - אביהם של ראובן ושמעון הניח להם שתי שדות שנמצאות על שפת נהר אחד. אחת מאותן שדות הייתה צמודה לשדה שהייתה שייכת שמכבר לראובן, וראובן ביקש לקבל את חלקו בירושה בשדה הסמוכה לשדהו. לדברי רב יוסף, במקרה זה שראובן נהנה מכך שיקבל את השדה הסמוכה לשדהו, ואילו שמעון אינו מפסיד אם ייתן לו אותה, "כופין על מידת סדום", וכופים את שמעון לתת לראובן את השדה הסמוכה לשדהו. מקרה זה שונה מהמקרים הקודמים כיון שבמקרה זה לא יכול להיווצר מצב שבו שדה אחת תהיה עדיפה על חברתה.

לפי אביו, במקרה זה אין כאן "מידת סדום" משום ששמעון יכול לטעון כנגד ראובן, שרצונו שראובן ייטול דווקא את השדה שאינה סמוכה לשדהו שמכבר, מפני שבעקבות כך שמעון ירוויח. מאחר שאם ראובן ייטול את השדה שאינה סמוכה לשדהו שמכבר, יהיו לו שתי שדות נפרדות שבכל אחת מהן יהיה עליו להושיב אריסים, וכיון שהשדה של שמעון היא בין אותן שתי שדות, האריסים בשדות של ראובן ישמרו על השדה של שמעון. מכיון שיש לו סיבה שבגללה הוא אינו רוצה לתת לראובן את השדה שסמוכה

לשדהו, שוב אין זה "מידת סדום". כאן אמר רב יוסף שבמקרה זה כופים על מידת סדום, היות שטענת שמעון שירוויח במה שיוקף באריסים, אינה טענה, מאחר שהיא איננה נוגעת לגוף השדה בטענה שהשדה שווה יותר. במקרים השלישי והרביעי טען רב יוסף שיש טענה לאחים האחרים בהתנגדותם ולכן אין לכוף אותם, ואילו במקרה החמישי גם רב יוסף סבר שכופין על מידת סדום. יוצא שאין מחלוקת עקרונית בין אביי לרב יוסף אם כופים על מידת סדום, ומחלוקתם היא רק בהערכת המצב. ככל המקרים הללו נאמר בגמרא "הלכתא כרב יוסף".²

ג. מידת סדום וכפייה עליה, מידה בינונית, אין זו מידת סדום

מה היא אותה מידת סדום שנזכרה בדברי רבה במקרים השלישי והרביעי, ועל ידי רב יוסף במקרה החמישי?³ רש"י (ד"ה על מדת סדום) כתב: "זה נהנה וזה לא חסר". כך כתב רש"י גם במקום נוסף (כתובות קג ע"א): "מדת סדום - זה נהנה וזה לא חסר, לא היו עושין טובה". במקום אחר כתב רש"י (עירובין מט ע"א): "מדת סדום - דאפילו מידי דלא חסר ביה לא מהני לחבריה... מדת סדום - שלי שלי". "שלי שלי" רומז לאמור במשנה (אבות ה, י), וכך אכן הסביר רבנו גרשום את המקרה השלישי בסוגייתנו:

אמר רבא [רבה] ודאי יהבינן ליה סמוך למיצריה, וכגון זה אי מעכב אינש כופין על מדת סדום שלא יעשה מדת סדום שהיו מקפידין ואומרים "שלי שלי ושלך שלך". כך אלו כופין אותם שלא יעכבו ליתן לה חלקה אצל שדה בעלה שזה נהנה וזה לא חסר.⁴

2 ההלכה כרב יוסף במקרים אלו נזכרה בגמרא עוד פעמיים (קיד ע"ב, קמג ע"ב): "והלכתא כוותיה דרב יוסף: בשדה, ענין, ומחצה". שדה - המקרים שבסוגייתנו. במדרש שכל טוב (בוכר) פרשת בשלח, טז, נאמר: "קי"ל כתירוץ דרבה ולא כרב יוסף בר פלוגתיהו דסוגיא בכלי תלמודא כל היכא דאיפלגי אהרדי הלכתא כרבה, בר מכופין על מדת סדום, וקנין ומחצה".

3 הזכרנו את דברי המשנה הזאת ואת פירוש רבנו גרשום בשיעור ח: "סמך לו כותל אחר, וכופין על מידת סדום". נעיין שוב במשנה ובהקשר לסוגייתנו כאן מזווית נוספת. עיון מעמיק ורחב מאוד בסוגיה זו ראה בדברי הרב אהרון ליכטנשטיין, "לבירור: 'כופין על מדת סדום'", מוסר אביב, עמ' 69-97, וכן שם עמ' 28-30. ראה גם: הרב אשר ויס, מנחת אשר - דברים, עמ' פג-פד. לדבריו כפייה זו איננה חיוב ממוני אלא הנהגה מוסרית.

4 על ההתאמה בין הכלל "כופין על מידת סדום" לבין "זה נהנה וזה לא חסר" כתבו כמה ראשונים. ראה: רשב"ם בבא בתרא נט ע"א ד"ה מידת, וכן רבנו גרשום ורשב"א שם; עירובין מט ע"א ד"ה

כך נאמר במשנה באבות (שם) נאמר:

האומר שלי שלי ושליך שליך - זו מדה בינונית, ויש אומרים זו מדת סדום.
שלי שליך ושליך שלי - עם הארץ
שלי שליך ושליך שליך - חסיד
שלי שלי ושליך שלי - רשע.

הרעה הראשונה במשנה: "שלי שלי ושליך שליך - זו מידה בינונית" - באמצע. לא חסיד ולא רשע.⁵ בהמשך המשנה נאמר: "ויש אומרים זו מידת סדום". יש מצב שהתנהגות כזאת תהיה כמו התנהגות של אנשי סדום. אנשי סדום לא רצו שאחרים ייהנו מהשפע שהיה להם (בראשית יג, י), ולא אפשרו לאורחים להיכנס. אדם שאינו מאפשר לאדם אחר ליהנות מרכוש שלו או ממעשה שלו, על אף שהוא אינו חסר ולא ניזוק, זו מידת סדום. המטרה היא שיהיה קשר חיובי וטוב בין אנשים ולא כפי שהיה נהוג בסדום, סמל השחיתות והרוע, ובעיקר בתחומים שבין אדם לחברו, כפי שמופיע בפסוקים ובדברי תנאים ואמוראים.⁶ כך הסביר הרא"ש (שו"ת, כלל צז סימן ב) את משמעות דברי רבה במקרה השלישי שכופים על מידת סדום:

משום דזה נהנה וזה אינו חסר, לפי שאינו מפסיד כלום בדבר, ומדת סדום היא זו, וכופין אותו להתרחק מן המדות הרעות ולעשות חסד עם חברו בדבר שאינו מפסיד כלום.⁷

לדברי רבה במקרה השלישי והרביעי, ולדברי רב יוסף במקרה החמישי, יכפו את אותו האומר שלא יעשה וינהג כאנשי סדום. רב יוסף חלק על דברי רבה במקרים השלישי והרביעי וטען שאין זו מידת סדום. זאת מפני שלאחים יש סיבה טובה לא להסכים לבקשת האח. מאחר שאם יקבלו את בקשתו, ייתכן שהם יהיו חסרים.

מדת; בבא בתרא קסח ע"א ביד רמה ועוד. ראה גם: פני יהושע בבא קמא כ ע"א ד"ה תוד"ה זה נהנה.

5 הרב ישראל ליפשיץ, תפארת ישראל שם, יכין אות עו.

6 דברים כט, כב; לב, לב; ישעיהו א, ט-י; ג, ט; יג, יט; ירמיהו כג, יד; איכה ד, ו; עמוס ד, יא; יחזקאל טז, ב; מח-ג. תוספתא סוטה ג, יא-יב; בראשית רבה, פרשה נ; סנהדרין קט ע"א; פרקי דרבי אליעזר פרק כה, ועוד.

7 על מידת אנשי סדום בהקשר ל"כופין על מידת סדום", ראה: הרב יצחק עראמה, עקידת יצחק בראשית שער כ; מהר"ל, נתיבות עולם, נתיב גמילות חסדים, פרק ה. ראה עוד: הרב יעקב אריאל, מאהלי תורה, עמ' 43-45.

הגמרא לא הציגה כאן את מחלוקת רבה ורב יוסף כמו שהציגה אותה במקורות אחרים (נט ע"א; קסח ע"א): "לימא, בכופין על מדת סדום קא מיפלגי, דמר סבר: כופין, ומר סבר: אין כופין". אמירה כזאת משמעותה שהחולקים מסכימים שיש כאן מידת סדום, אך הם חולקים אם כופים עליה. רב יוסף חלק על רבה במקרים השלישי והרביעי וטען שאין כאן כלל מידת סדום, וממילא גם אין לכוף עליה. כך למשל כתב הרשב"א (בבא בתרא כאן): "ורב יוסף אמר שאין זו מדת סדום אלא אדרבה..."⁸, אם כי הסבר זה לדברי רב יוסף אינו מופיע במפורש בגמרא.

"אין זו מידת סדום" - אך לא נאמר מה כן ראה רב יוסף במידה זו של האחים. נראה להציע שרב יוסף רואה את התנהגות האחים במקרים הללו כ"מידה בינונית", וכאפשרות הראשונה במשנה באבות (שם) "זו מידה בינונית". כאשר האחים טוענים טענות שיש בהן היגיון והיתכנות, אם כי הם אינם טוענים שהם יהיו חסרים באופן ודאי ומוחלט אם ימלאו את בקשת אחיהם, זו "מידה בינונית" כי יש סבירות להניח שהם צודקים אך אין הכרח. נדגים זאת במקרים השלישי ורביעי. במקרה השלישי, על פי רש"י האחים הם שמעריכים את השדות כנכסי בר מריון, אך אין זה מפני שבאמת שדה זו יקרה יותר. כך הסביר רש"י (ד"ה אמרי אחי) את טענת האחים על פי רב יוסף:

לנו היא משובחת כקרקעותיו של בר מריון שהיו מעולות. ומסתברא הא דרב יוסף בשדה בעל שיכולין לומר פעמים שזו מתברכת משאר השדות.

"לנו היא משובחת" - הערכה יחסית שלהם, "פעמים זו מתברכת" - יש מצבים כאלו או ייתכנו מצבים כאלו, אך אלו אינן טענות ודאיות ומוחלטות שמדובר כאן על הפסד כספי ברור - "זה חסר".

גם לפי פירושו של ר"ת (תוספות ד"ה מעלינן) הם אינם טוענים שהם חסרים באופן מוחלט:

ופר"ת מעלינן כנכסי דבר מריון - לא ניתן לך זכות שיש לנו בשדה זו, אם לא בדמים יקרים כמו בני מריון שהיו עשירים ולא היו מוכרים קרקעותיהם אלא בדמים יקרים.

הרב יצחק אור זרוע (אור זרוע, בבא בתרא א, סימן מו) הסביר את כוונת ר"ת:

ופירש רבינו תם דמעלינן ליה אנכסי דבר מריון, כלומר בני מריון היו עשירים

8 כך כתבו גם הרא"ש (א, מח), רבינו יונה, הנימוקי יוסף (ח ע"א בדפי הרי"ף) ועוד.

ולא היו מוכרין קרקעותיהן אלא בדמים יקרים. כך לא ניתן זכות שיש לנו באותה שדה אם לא בדמים יקרים. ואין בזה משום מדת סדום, שהרי יש לנו זכות בגורל זה, שאם יפול לנו הגורל בין שתי שדות, הרשות בידינו שלא נחליף עמך אם לא בדמים יקרים. גם עתה נמי אין כאן מדת סדום אם אין אנו מבטלין חלקינו בשבילך. ורבה סבר ליה דכופין על מדת סדום, ואינן יכולים לעלות אותה שדה לפי שהיום או למחר אם נבא למכרה תקחנה ביוקר או תחליף בשלנו בעלוי דמים, דכיון שאין חלק זה שווה יותר משאר חלקים, אלא מחמת מצרנותו של זה אין להם להעלותה מטעם זה, דמדת סדום היא. והלכתא כרב יוסף דמעלינן ליה אנכסי דבר מריון.

לפי רב יוסף טענתם היא על סמך איזה שהוא סיכוי שאולי הם היו זוכים במסגרת גורל בשדה שהאח מבקש, והם היו מצליחים למכור לו את השדה המבוקשת במחיר יקר יותר, כמובן אם הוא היה מוכן לשלם את סכום הכסף שהם היו מבקשים. גם לפי ר"ת והרא"ש אין להם טענה ברורה שהם עומדים להיות חסרים – ניזוקים. "כולי האי – ואולי" (ע"פ חגיגה ד ע"ב). רבה חלק על כך מאחר שטענות אלו אינן מוצדקות, היות שהאחים מנצלים את קרבתו של האח לשדה ורצונו לזכות בה. ובכל זאת ההלכה כרב יוסף, שאין כופים על האחים לקבל את בקשת אחיהם. טענותיהם מתקבלות כי אין ודאות מוחלטת שהם לא יהיו חסרים, ועל כן יש לראות בהתנהגותם "מידה בינונית".⁹

כך גם במקרה הרביעי. שמעון, האח שאינו רוצה להיענות לבקשתו של ראובן, יטען שלפעמים אותו מקור מים הסמוך לשדהו עלול להתייבש, ואילו מקור המים שצמוד לשדה של ראובן אינו מתייבש. לכן הוא אינו רוצה לתת לו את השדה שהוא מבקש, אלא רצונו לחלוק את שתי השדות, באופן שכל אחד מהם ייטול חצי שדה, ואף אם יתייבש מקור מים אחד – עדיין תהיה ברשות כל אחד מהם מחצית מהשדה האחרת. גם כאן אין הוכחה מוחלטת שדווקא מקור המים הזה עלול להתייבש ולא האחר, אך

---

9 הרא"ש שם כתב הסבר נוסף: "ויש מפרשים בסגנון זה הא דקאמר מעלינן ליה כנכסי דבר מריון שמעלין אותה ואומר תן כך וכך יותר על שומתה או אני נותן כשיעור הזה ונוטל בלא גורל, ולא שדעתו ליתן כך אלא שדעתו לעלותה עליו". הרא"ש רחה הסבר זה בנימוק: "ואין לשון עילוי מתפרש בסגנון זה אלא שמעלין אותו בשביל שחביב עליו בלא טעם וטענה". בפלפולא חריפתא שם אות צ העיר על דברי הרא"ש הללו: "ואין לשון עילוי מתפרש בסגנון זה אלא שמעלין וכו'. כלומר דלסגנון זה מתפרש שמעלין בלא טעם וטענה משא"כ לפירוש רש"י וכן לפירוש ר"ת דיש טעם בדבריהם למה מעלין". אמנם הרא"ש (שו"ת, כלל צו סי' ב) הקשה על הסבר ר"ת. יש הסברים נוספים בראשונים לטענת האחים "מעלינן ליה כנכסי בר מריון".

יש היגיון בטענה, ולכן אין זו מידת סדום ואין לכפות עליה. מאידך, אין הוכחה הפוכה שזה לא קרה אף פעם. ההלכה כרב יוסף במקרה זה שאין כאן מידת סדום ולכן אין כופין עליה. יש לראות בזה "מידה בינונית" כי ייתכן שאכן מקור המים יתייבש. במקרה החמישי אין לאח שמתנגד שום טענה שקשורה לגוף השדה, אלא זו נוחות או יעילות בעבודת האריסים. לכן רב יוסף אומר שכופים על מידת סדום. המכנה המשותף בדברי רב יוסף הוא שבטענה הנוגעת לשדה עצמה, אף שאיננה ודאית ומוחלטת אך בעלת סבירות, אין כופים על מידת סדום, אלא התנהלות זו מתאימה למידה בינונית. רק במקרה שברור שאין שום טענה נגד בקשת בן המצר, כופים על מידת סדום.

הכלל הנלמד מדברי רב יוסף הוא שאם יש סבירות להפסד או חסר כלשהו אם תתמלא בקשתו של האחר, אין כאן התנהלות של "מידת סדום" וממילא אין כופים עליה. ניתן לראות בזה התנהלות של "מידה בינונית", כי כאמור זו רק אפשרות לא הכרחית.

יש להודות שדברי המשנה באבות: "זו מידה בינונית", לא נזכרו כאן כלל בסוגיה ולא במפרשיה. אך הגדרה זו מחדדת היטב את מבטו של רב יוסף על הנושא. ברור הוא שאם היה נזק או חסר ברור, אפילו כלשהו, אין זו כלל "מידת סדום" וודאי שאין כופין עליה. בקצות החושן (סימן קנד ס"ק א) הוכיח זאת מהאמור בגמרא (נט ע"א) בנוגע לפתיחת חלונות בין שתי חצרות:

אמר רבי זירא: [חלון צורין] למטה מד' אמות - יש לו חזקה, ויכול למחות; [חלון המצרין] למעלה מארבע אמות - אין לו חזקה, ואינו יכול למחות; ורבי אילעא אמר: אפילו למעלה מארבע אמות - אין לו חזקה, ויכול למחות. לימא, בכופין על מדת סדום קא מיפלגי, דמר סבר: כופין, ומר סבר: אין כופין! לא, דכולי עלמא כופין, ושאני הכא, דאמר ליה: זימנין דמותבת שרשיפא תותך, וקיימת וקא חזית.

מתשובת הגמרא למד הקצות כך:

וכיון דזמנין דאית ליה היזק תו לא שייך ביה מדת סדום, אף על גב דאינו היזק ממש, כל שחסר קצת ומיעוטא דמיעוטא נמי, תו לא הוי ממדת סדום.

הקצות הוכיח זאת גם מהתוספות (ה ע"א ד"ה אע"פ). נראה שכך יש ללמוד גם מדברי הרמב"ם (הלכות שכנים ז, ח) בפסקתו את ההלכה בעניין החלונות:

יז. בר מצרא ו"כופין על מידת סדום"

וכופין אותו שיהיה חבירו סותם חלון זה שלמטה ממנו ועושה לו חלון מלמעלה שזו מדת סדום, וכן כל דבר שזה נהנה בו ואין חבירו מפסיד ואין חסר כלום כופין עליו.

אם "אין חבירו מפסיד ואין חסר כלום" – כופין אותו על מידת סדום. מכאן שאם יהיה חסר או יהיה לו הפסד כלשהו, אין כופין עליו. כך יש להסביר גם את פסיקת הרמב"ם (הל' שכנים יב, א):

האחין או השותפין שבאו לחלוק את השדה וליטול כל אחד חלקו, אם היתה כולה שוה ואין שם מקום טוב ומקום רע אלא הכל אחד חולקין, לפי המדה בלבד. ואם אמר אחד מהם תנו לי חלקי מצד זה כדי שיהא סמוך לשדה אחר שלי ויהיה הכל שדה אחת שומעין לו וכופה אותו על זה, שעייכוב בדבר זה מדת סדום היא. אבל אם היה חלק אחד ממנה טוב או קרוב לנהר יותר או קרוב לדרך ושמו אותה היפה כנגד הרע ואמר תנו לי בשומא שלי מצד זה אין שומעין לו אלא נוטל בגורל.

בהגהות מיימוניות (שם אות ב) שאל על הרמב"ם:

לא הבינותי דעתו דהא פסיק תלמודא הלכתא כרב יוסף דאמר אמרי אחי מעלינן ליה כנכסי דבי בר מריון, וכן פרק יש נוחלין פסקינן הלכתא כרב יוסף בשדה ענין ומחצה ושדה.

הכסף משנה (שם) השיב שמדובר במצב שבו הקרקעות שוות ואין שום טענה לנזק או חסר, שהרי רב יוסף אינו חולק על העיקרון שכופים על מידת סדום, וכפי שמופיע בהמשך. הסבר זה מחזק את הקו שיש לבדוק כל מקרה לגופו ולראות אם יש מצב של נזק או חסר אם ייענו למבקש, ואז אין כופים על מידת סדום, ואם אין שום מצב של נזק או חסר – כופים על מידת סדום.

כך גם נלמד מהרמב"ם (הל' שכנים ה, ד):

המעמיד סולם קטן, שאין לו ארבעה חווקין, בצד כתלו בתוך חצר של חבירו, או בתוך שדהו, לא החזיק בנזק זה, וכל זמן שירצה בעל החצר בונה בצד הסולם ומבטל תשמישו... אבל אם העמיד סולם קטן, אינו יכול למנעו, שהרי אומרים לו אין עליך הפסד בזה, כל זמן שתרצה תטלנו.

המגיד משנה כתב על דברי הרמב"ם הללו:

זה לא נזכר בגמ' בפירוש, אבל נזכר בגמ' בהרבה דינים, שכל שזה נהנה וזה לא חסר, כופין על מדת סדום.

גם כאן מדובר שאין שום הפסד.

סיכום ביניים: מחלוקת רבה ורב יוסף במקרים השלישי והרביעי היא: האם לראות את הסירוב של היורשים לבקשת אחיהם כמידת סדום וממילא יש לכפות עליהם (רבה), או לראותו כמידה בינונית כי ייתכן שיהיה להם חסר או הפסד כלשהו אם יסכימו לבקשתו (רב יוסף). ההלכה כרב יוסף בשני המקרים הללו. הלכה כרב יוסף גם במקרה החמישי ש"כופין על מידת סדום" כאשר אין טענה ממשית נגד בקשת האח הקשורה לירושה עצמה - לשדה, למאגרי המים שסביבה וכד'. אמנם כשברור שיש חסר או נזק, אין זו מידת סדום וודאי שאין כופין עליה, ואף לא מידה בינונית.

ד. בכור, יבם, ו"כופין על מידת סדום"

כאמור לעיל, הגמרא דנה בחמישה מצבים שניתן לחלקם לשתי קבוצות: א. דיני התורה: שני מצבים שדיניהם הוא על פי התורה - בכור שמקבל שני חלקים בירושה, ויבם שמקבל גם כן שני חלקים בירושה - את חלקו ואת חלק האח שמת; ב. הלכות שחכמים קבעו: שלושה מצבים שנוצרו בעקבות תנאי שטח של השדות ומקורות המים שנפלו בירושה. תוספות (יב ע"ב ד"ה כגון זה כופין על מידת סדום) שאלו שאלה שחיברה בין שתי הקבוצות:

תימה לר"י, לרבה אמאי איצטריך קרא בבכור דיהבינן ליה אחד מצרא?

שאלת תוס' היא: אם לפי רבה במקרים השלישי והרביעי הדין הוא שיש לכפות על מידת סדום, מדוע היה צורך ללמוד מפסוק במקרה הראשון שבכור מקבל את חלקו ואת חלק הבכור במצר אחד? תוספות ענו על כך ארבע תשובות, שתי תשובות של ר"י ושתי תשובות של ריצב"א. נעיין בכל תשובה בפני עצמה.

[א] ואומר ר"י לפי שלא נתן לו כח הכתוב אלא כב' אחיו, ואילו היו שני אחיו רוצים להשתתף לא כפינן לשלישי לתת להם חלק ביחד.

לפי ר"י מהפסוק אנו לומדים שלבכור יש שטח של שני שדות, ולכן הוא מקבל אותם כרצף אחד. אך לו שני אחים אחרים היו רוצים ששני חלקיהם יהיו צמודים, הם לא היו יכולים לכוף אח אחד להסכים לכך בשל "מידת סדום".¹⁰
תשובה נוספת של ר"י:

[ב] ועוד דבכור מתנה קרייה רחמנא כדאמר ביש נוחלין (שם) "דכתיב 'לתת לו פי שנים' (דברים כא, יז) ואין לכוף את הנותן. ולאביי נמי אי לאו דקרייה רחמנא בכור, הוא אמינא "יקום על שם אחיו" (דברים כה, ו) כאילו הוא ואחיו קיימין.

תשובת ר"י היא על שאלתו על דברי רבה במקרה השלישי, ובעקבות דברי אביי במקרה השני. בנוגע לדברי רבה, כוונת ר"י לדברי הגמרא (קכד ע"א): "אמר קרא: 'לתת לו פי שנים', מתנה קרייה רחמנא". כיון שחלק הבכורה הוא מתנה, אי אפשר לכוף את הנותן לתת מתנה באופן מסוים, ועל כן יש ללמוד מפסוק שבכור מקבל את שני החלקים ברצף אחד.

הרב מאיר שמחה הכהן מדוינסק (חדושי ר' מאיר שמחה, בבא בתרא יב ע"ב) שאל:

צע"ג הא לגבי אביהם הוה מתנה, דאיהו הנותן לא היורשין, והוה מדת סדום לגבי יורשין? וצריך לומר דירתי זכות וכח האב בנכסין.

שאלתו היא שהנותן הוא האב ולא היורשים, ועל כן הסביר שכל היורשים יורשים גם את הזכות ואת הכוח של האב בנכסים, ולכן היה מקום לחשוב שהם אינם חייבים לתת לאח הבכור ברצף אחד.¹¹

ר"י הסביר עוד, שגם לפי אביי שאמר במקרה השני על יבם ש"בכור קריה רחמנא", היה ניתן להבין מהפסוק שנאמר בפרשת ייבוים "יקום על שם אחיו" שהיבם מקבל את

10 מו"ר הרה"ג אברהם אלקנה שפירא (שיעורי הגר"א שפירא, בבא בתרא, עמ' קכב) שאל על תשובת ר"י: "מדוע אין הם יכולים לכפות את השלישי, הרי 'כופין על מידת סדום'?" נראה להשיב שבקשת אחים כזאת איננה קשורה לטיב השדה או למאגרי המים. בקשה כזאת היא נוחות של שני שכנים, וכמו שטען אביי במקרה החמישי שיהיה נוח יותר בעבודת האריסים. במקרים כאלו שהטענה אינה נוגעת לשדות עצמם, אין שומעים להם.

11 על תשובה זו של ר"י שאל מו"ר הרה"ג אברהם אלקנה שפירא (לעיל הערה 10): "גם תירוץ זה טעון בירור, שכן ישנו הבדל גדול בין מתנה רגילה לבין חלק הבכורה. מתנה רגילה אי אפשר לכוף את הנותן לתת, ואילו את חלק הבכורה הוא חייב לתת לאחיו". הן אמת שאת חלק הבכור האחים חייבים לתת מחלקם בירושה ואולי אין זה מרצונם הטוב כמו מתנה רגילה, אך מה בכך, זה לא משנה מהותית. "רחמנא קרייה מתנה" והם חייבים לתת, אך עדין אין הכרח ש"מתנה" זו תהיה צמודה לחלק הנוסף, אלמלי דרשת הפסוק.

חלקו ואת חלק אחיו כאילו אחיו קיים. מצב כזה הוא כמו שציין ר"י בתירוץ הראשון, שאם שני אחים מבקשים להיות שכנים בשדות הירושה, אין שומעים להם ואין כאן מידת סדום. כך מופיע בשו"ת בעלי התוספות (סימן ע) בשם מהר"ם מרוטנברג:

ארבעה בני אדם שיש לכל אחד רביע, ורצו שנים מהם להשתתף ואמרו לשנים האחרים שיתנו להם שני חלקים אחד מצרא, אין שומעים להם. כדאמרינן פ"ק דב"ב דליבם הנוטל חלקו וחלק אחיו המת לא יהבינן לו אחד מצרא, והיינו טעמא אי הוה סבירא ליה כאביי, דאי לאו דקרייה רחמנא בכור, הוה אמינא "יקום על שם אחיו המת" כתיבה, ניתן לו כח כאילו הוא ואחיו קיימין, כי אילו תרי הוו מצו להשתתף כיון דאתו מכח חד דהיינו אביהם. אבל יבם אתי מכח תרי, מכח אביו ואחיו, ויבם נמי לא מצי למכפינהו מטעמא דפרישית. מאיר בר ברוך.¹²

שתי התשובות של ר"י עסקו בשוני שבין המקרה של יבם ואחיו לבין המקרים האחרים, כשההדגש המרכזי הוא מדוע היה צורך ללמוד מפסוק שיבם מקבל את שני החלקים ברצף אחד. אך ניתן ללמוד מדברי ר"י גם בנוגע למצבים האחרים. בהקשר של חלוקת ירושה, לא כל סירוב לבקשה להצמיד שתי שדות הוא מידת סדום. רק על בקשות שנוגעות לשדות עצמם ולמקורות המים שלהם יש לדון אם יש בסירוב מידת סדום או לא, אך לא בקשות שנוגעות לנוחות כלשהי בשימוש בשדות. להלן שני התירוטים של ריצב"א:

[ג] וריצב"א מפרש דהא דאמר רבה כופין, לא מדין תורה קאמר, דבדין היה יכול למחות שכנגדו דאיכא קפידא ברוחות כדאמר בכמה דוכתינן [כתובות ע"א; קידושין מב ע"ב].

לפי הריצב"א מדין תורה אין כופים על מידת סדום, כי יכול למחות ולומר שרוצה רוח אחרת, וכמו שיש במצבים אחרים. ולכן ביבם היה צריך ללמוד שמקבל את שני החלקים ברצף אחד.

12 מובא גם במרדכי, בבא בתרא סי' תקז. הרמ"א (שולחן ערוך חו"מ סי' קעד, ד) מביא את הדברים הללו. אך כותב ש"ש אומרים דאפילו בכי האי גוונא נותנין להם ביחד דכופין על מידת סדום (כן משמע מרבינו ירוחם הנ"ל). כוונתו לדברי רבינו ירוחם שכתב: "שני אחין שמתו, ולכל אחד שני בנים, ובאין לחלוק השדה שהיה של אביהן, וב' הבנים של אחד מהן רוצים להיות שותפין, והאחרים רוצים לחלוק, חולקין השדה לד' חלקים ונותנים לאלו השניים חלקן ביחד, ולאחרים כל אחד לברו" (רבינו ירוחם נתיב כ"ז ח"ב).

תשובה נוספת:

[ד] ועוד הא דכופין על מדת סדום בזה נהנה וזה לא חסר, היינו בשכבר דר בחצר חבירו שאינו מעלה לו שכר, אבל הא פשיטא שיכול למחות בו שלא יכנס לדור בביתו אפי' בחצר דלא קיימא לאגרא וגברא דלא עביר למיגר, דהוה זה לא¹³ נהנה וזה לא חסר, אלא מתקנת חכמים קאמר הכא דכופין. והשתא אין להקשות כלל אמאי איצטריך קרא בככור.

בפתח דבריו כתב הריצב"א: "כופין על מידת סדום בזה נהנה וזה לא חסר". כאמור לעיל, גם רש"י וראשונים נוספים זיהו בין כפייה על מידת סדום לבין זה נהנה וזה לא חסר. אך לפי הריצב"א הכפייה מוגבלת. זאת על פי האמור בגמרא (בבא קמא כ ע"א- ע"ב) במקרה שאדם שזקוק למגורים גר בדירה של אדם אחר שאיננה מיועדת להשכרה. מקרה זה מוגדר: "זה נהנה" - המתגורר, "וזה לא חסר" - בעל הדירה. במקרה כזה הדיון הוא אם חייב לשלם או לא, וההלכה היא שכופים על מידת סדום ואינו חייב לשלם לו. אך לדברי הריצב"א מלכתחילה ודאי שאדם יכול למנוע מאדם אחר להיכנס לגור בביתו גם אם היא איננה עומדת להשכרה, וכדברי הרא"ה: "שאם אי אתה אומר כן, אין לך אדם שלא יכוף את חברו על כרחו".¹⁴

המקרה בסוגייתנו דומה למקרה שהמשכיר מונע מאחר להיכנס לגור בביתו. הדמיון הוא בכך שהחלק בשדה של הבכור והחלקים של האחים בשדה שווים, והם מונעים מאחיהם הבכור ליטול את אותו חלק בשדה. לכן במקרה של בכור אין לכוף את האחים על מידת סדום, כי אין כאן מידת סדום. מה שנאמר בסוגייה הוא ש"כופין על מדת סדום", זו תקנת חכמים, ולפי זה לא קשה מדוע הוצרכה התורה לחדש שהבכור נוטל שני חלקיו במקום אחד, משום שמהתורה אין כופין על מידת סדום במקרה כזה.

13 כך תיקן הרש"ש כאן.

14 הרא"ה הובא בנמוקי יוסף (בבא קמא ח ע"ב בדפי הרי"ף), וכתב שכך כתבו גם הרא"ש והריטב"א. כדברי הריצב"א מופיע גם בתוס' בבא קמא כ ע"ב ד"ה הא. ראה עוד: ים של שלמה בבא קמא פ"ב סי' טז; רמ"א בשו"ע חו"מ סי' שסג סע' ו, ובגר"א שם. הרב שמואל וואזנר (שו"ת שבט הלוי, ח סי' רצט) דימה את דברי ריצב"א למצב הבא: "אין שום טעם שיוותר אדם על שלו ממש מטעם כופין על מדת סדום. וכי אדם עשיר ענקי שגם הרבה דינרי כסף לא נחשבים אצלו כלל, ושכנו האביון שחסר לו גם פרוטה, וכי אנחנו נכוף ליתן לו מכספו בלי שורת הדין רק מטעם כופין על מדת סדום? אי לאו משום דין כפיה על הצדקה, והכא נמי יאמר זה שהצדק משועבר לו".

הרב שמעון שקופ (חידושים בבא קמא, סימן יט, ג) הסביר את שיטת הריצב"א:

ונראה דכוונתם דלכתחלה ליכא כפיה משום דאם יכפוהו נוטלים ממנו שליטת ביתו, ועל זה קפדי רוב אינשי ולא חשיב מדת סדום בדבר שקפדי רוב אינשי. ואם כבר דר בו הרי כפוהו באופן שלא יהיה נעדר שליטתו דכל זמן שירצה יצא מביתו.

ההבחנה היא שאין מכריחים אדם לעשות פעולה שמשמעותה איבוד מוחלט של שליטה על נכסיו. כשאיש אינו גר בדירה, אי אפשר להכריח את בעל הדירה שיגורו בה. לכן הדיון הוא רק במצב שכבר ממילא גר שם מישהו, והשאלה היא אם עליו לשלם כי הדירה לא הייתה מיועדת להשכרה. במצב כזה הוא בוודאי יכול להוציא, ולכן אין כאן איבוד שליטה. הרב משה מרדכי פרבשטיין, הסביר עוד שאם מכריחים אדם לאבד שליטה על חלק מנכסיו זה עצמו החסר והנזק, וממילא לא נכון להגדירו כ"זה לא חסר". במצב כזה הוא "חסר".¹⁵

אך עדיין איבוד שליטה אינו נזק או חסר ממשי. לא זו אף זו, כשם שבעל הדירה יכול להוציא מהדירה את מי שכבר גר שם, כך יוכל להוציא את מי שיכפו עליו להכניסו אם יחליט שהוא רוצה להשכיר את המקום. מי שיכפו עליו לאפשר מגורים למישהו שאינו משלם שכירות, ישנה את עמדתו ויטען שמעתה הוא רוצה להשכיר הדירה ויוציא משם את זה שכפו אותו עליו. כאמור, איבוד שליטה אינו נזק או הפסד ממשי. נראה להסביר את דברי הריצב"א באופן הבא: "מידת סדום" - "שלי שלי ושלך שלך" וכפייה שלא לנהוג כך, היא מוגבלת מאוד. הערכת התנהלות של אדם שהוא אכן נוהג ב"מידת סדום" היא במקרה שברור באופן מוחלט שלאותו אדם אין שום סיבה אמיתית להתנגד להנות את חברו כשהוא עצמו לא חסר. הוא מתנגד לכך מפני שהוא אדם רע, רשע וקמצן כמו אנשי סדום. אך אם יש לו סיבה כלשהי להתנגד להנאה של חברו, ויש בה היגיון וסבירות, ואפילו מינימלית ביותר, אין זו מידת סדום.

לכן במקרה שאדם כבר גר בדירה ונהנה, ובעלי הדירה מודעים לזה ולא הביעו שום התנגדות לעניין ואין גם שום סיבה להתנגדות עתידית, אין כאן שום חסר או נזק ולכן כופים על "מידת סדום". אמנם, אם יביע התנגדות, הגם שאינה מוכחת כצודקת וכחסרה, אין כופים עליו. במקרה שהדירה איננה עומדת להשכרה, ואיננו יודעים את תוכניותיו של אותו אדם מלבד העובדה שכעת הדירה איננה מושכרת, ויש סבירות

15 כך הסביר הרב משה מרדכי פרבשטיין, "שו"ת בד"ץ כופין על מדת סדום", שורת הדין, כרך ב עמ' שכג-שלג, ושם בעמ' שכט.

יז. בר מצרא ו"כופין על מידת סדום"

רבה שבוודאי ירצה יום אחד להשכירה או לעשות בה שימוש אחר, ההתנגדות סבירה והגיונית והיא ביטוי לחסר, וגם במקרה כזה אין כופים כליו. אמנם, ר' יצחק אור זרוע (ספר אור זרוע חלק ג פסקי בבא קמא סימן קכב) חלק על ריצב"א:

ויש אומרים דכפינן ליה לבעל החצר שיניח את זה לדור בו דכיון דלא קיימא לאגרא, כגון זה כופין אותו על מדת סדום כדאמרין בפ"ק דב"ב גבי תרתי ארעתא שיש להם לחלוק על חר נגרא ואחד מהם קנה קרקעות אצל האחת. כגון זה כופין על מדת סדום דכיון דאחד (מהם) ניגרא ניהו שתיהן שוות וכפינן את זה שיניח ויתן לו הקרקע שאצל הקרקע שקנה. הכא נמי כפינן לבעל החצר שיניח לדור בחצירו לזה הראשון שבא לדור בתוכו.¹⁶

לפי ר' יצחק אור זרוע, כיון שהחצר אינה מיועדת להשכרה, ההנחה היא שאין לבעלים שום דעה ועמדה בעניין ושום אי נוחות ולכן כופין על מידת סדום, וזה אף לא נחשב כמידה בינונית.

על פי דברים אלו נראה להציע פירוש לדברי המשנה (אבות ה, י) "זו מידה בינונית". "מידה בינונית" כשמה כן היא, היא באמצע בין שני קצוות. בקצה אחד - "מידת סדום", אך מה בקצה האחר? ומה הכוונה ל"מידה בינונית" שבאמצע? לעיל ציינו לפירושו של הרב ישראל ליפשיץ¹⁷ על משנה זו, ונוסיף כאן עוד מדבריו:

זו מדה בינונית - אינו לא חסיד ולא רשע. זו מדת סדום - שאע"ג שמשווה רעהו לעצמו, כמו שכתוב "ואהבת לרעך כמוך" (ויקרא יט, יח), על כל פנים ע"י התנהגות שלו, תתבטל האהבה שבין אדם לחבירו, כבסדום שמנעו רגל אורחים מביניהן, אף שידעו שימדדו להם במדינתם כמדתם.

"מידה בינונית" צריכה להיות בין מידת סדום מקצה אחד, לבין מידה אחרת בקצה האחר. "רשע" נאמר במשנה שם על האומר: "שלי שלי, ושלך שלי - רשע". הוא רשע בגלל אמירתו "שלך שלי", אך האמירה "שלי שלי" אינה רשעות. נראה להציע ש"מידה בינונית" היא בין שני קצוות: בין רוע רשע וקמצנות לשמה כמידת אנשי סדום מקצה

16 באופן דומה לאור זרוע, ראה גם במדרכי בבא קמא רמזים טז-יז.

17 לעיל הערה 5.

אחד, לבין מצב שברור שלאותו אדם יהיה נזק והפסד בקצה האחר. אין מדובר על "חסיד" כפירוש התפארת ישראל, אלא על אדם ששומר על רכושו. "מידה בינונית" היא באמצע. ייתכן שיהיה הפסד כלשהו, אך לא ברור ואין הכרח שזה יקרה.¹⁸

סיכום

רבה ורב יוסף חלקו בהערכה של התנהלות במצב חלוקת רכוש. באיזה מצב התנגדות לבקשת אחד הצדדים היא רשעות וכמנהג אנשי סדום ויש לכפות על המתנגד לפעול באופן חברי וידידותי; או שבכל זאת יש היגיון וסבירות מסוימת בדבריו, ולכן אין זו מידת סדום ובוודאי אין כופים עליו, אלא זו מידה בינונית כי אין הכרח שצפוי חסר או נזק למתנגד. הביטויים "מידת סדום" ו"מידה בינונית" מופיעים במשנה באבות, אם כי המשנה הזאת לא נזכרה בסוגיה כלל.

גם את דברי התוספות - ר"י וריצב"א - ניתן להסביר על פי אותם כללים: באיזה מצב ההתנהלות היא כ"מידת סדום" ובאיזה מצב ההתנהלות היא ב"מידה בינונית". "מידה בינונית" יכולה להתפרש כהתנהלות באמצע בין רוע רשע וקמצנות לשמה כמידת אנשי סדום, לבין מצב שאין נזק וחסר ודאיים, אך יש סבירות כלשהי שזה יקרה.

18 כיוון שונה קצת מדברי המאירי (אבות שם) שפירש כך: "שאם במה שאינו רוצה שיהנו אחרים ממנו הוא דבר שאלו היה מהנה אותם בכך לא היה אצלו או אצל ממונו שום חסרון זו היא מידת סדום שכל מעכב הנאת חבריו במה שנהנה ממנו והוא אינו חסר כלום מדת סדום היא. אבל הראשונה היא [=המידה הבינונית] שאלו מהנהו יש אצלו או אצל ממונו קצת חסרון אלא שאף חברו מזמן לו כיוצא בה, ועכבה זו הואיל ויש בה חסרון אינה מדת סדום שאינו רוצה לחסר בשל אחרים ולא להתחסר ע"י אחרים".